

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Улас

Самчук

ОСТ

частина 3

ВТЕЧА

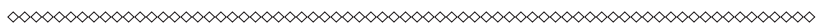
ВІД СЕБЕ

**НА ТВЕРДІЙ
ЗЕМЛІ**

Харків
«ФОЛІО»
2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ШЛЯХ КРІЗЬ ВАЙМАР

Люди, можливо, сотворені йти стежкою дії, але, можливо, вони не сотворені її розуміти.

Конфуцій

I

Можна сказати, що ціла ця довга, печальна повість взяла початок від цього випадкового місця на границі між Австрією і Моравією з назвою, раз Люнденбург, раз Бжецлав, ген по вінця заваленого воєнними втікачами переважно зі сходу Європи і, можливо, дехто ще пригадує винятковий місяць грудень, на диво теплий, без натяку на якийбудь сніг, зі сухим, синім небом, коли це сталося.

І хоча це був знаменний, передостанній, 1944 рік Все-світньої війни номер два, але в цій місцевості, як не кажіть, було спокійно і навіть мирно, дарма, що це всього вісімдесят кілометрів від древньої столиці Габзбургів, Відня, що його, як день так ніч, старанно навідували відомі літаючі фортеці B-24 made in USA.

Але Люнденбург-Бжецлав ніяка рівня Відневі, це лиш один з теплих закутків цієї благословенної країни, де зріє виноград і живуть мирні, Це-Ка кайзерівського типу, люди з часу, коли ці істоти мали ще автентичну вартість на біржі універсального порядку вартостей. І ніяких ніде об'єктів значення воєнного, ані будь-якої протилетунської оборони. Ідеальне пристановище втікацтва, ранених, неспроможних.

Та ось, отого самого злудно-лагідного грудня, уявіть, за демонстративно синього неба, в годинах передполудніх, несподівано і тут озвались сирени — пронизливо-гострі каскади звуків, які, мов огненна мітла, змітали все, що людського, гей би мишву, до підземних дір. На поверхні лишалися

тільки будови, рослинство, тваринництво та напружена, мов тятива лука, мовчазність, а над усім, он там на глазу-рі небесної синяви з полуднево-західнього обрію, виринала зграйка летючих об'єктів кольору свіжого алюмінію з відблиском сонця, що поволі, без спротиву посувалася понад землею, рокотала, мов би гігантська кобзарська капеля та залишала по собі довгі хвостиська збитого сивого повітря.

Об'єкти зближались, просувалися понад краєм міста, до нічого не торкалися й великодушно, там далі на північний схід, поринали у безвість. Ще раз зривались сирени, люди виходили з дір, життя робило — кроком руш, уперед і все слухняно, нога в ногу, рушало.

Це повторялося... Як не що-день то що-другий... Тиждень за тижнем... Люди звалили. Здавалося, що так воно і має бути, бо ж війна, бо ж фронти, а їх містечкові, крім бігання до дір, це не загрожує.

Одначе, знов таки несподівано, десь так всередині грудня, коли все до цього звикло і коли навіть сирени, здавалось, не такі аж в'їдливі, за сивого, хмурого погіддя, це сталося. Летючі об'єкти, з якоїсь, їм лиш відомої, примхи, змінили поведінку, лукаво, невидимі для ока, згуртувались над хмарами, довго там, мов собаки, гарчали і враз, з гуці вайлуватих хмарин, посипались до низу пригорщі чорних цигар. У відповідь на це земля забарабанила густим дробом і в наслідку, весь центр спокійного містечка обернувся у груди. Старовинні, барокові будиночки вмить щезли зі зору, їх вулиці залишилися хіба в назвах.

І це було те, що дало початок... Ще того самого дня, о годині другій, коли в повітрі все ще заносило ароматами динамітних зривів, в коридорі великої, сірої, на три поверхи, подряпаної бомбами, будови на вулиці Гітлера під числом 24, стояла довга черга різноманітного люду, яка повільно посувалася до невеликого, заграбованого віконця передньої стіни, на якій висів портрет фюрера, мальований на весь зріст у військовій шинелі. При дверях цієї будови, бронзова табличка сповіщала, що це Уряд праці, а тому те там віконце, це був єдиний вихід у світ, без згоди якого ніхто не мав права лишати місця свого перебування.

І ціла та черга — здалека видно — складалася з люду не місцевого походження. Хто зна звідки вони і хто вони, в кожному разі їх пригнало сюди якесь лихо, і вони в дорозі, і їм треба далі, і те там віконце має їм це дозволити... Серед тієї черги он видно добродія середнього росту, у сірому, розхрістаному плащі, який тільки що виліз з бомбосховища з газетою «Фолькішер Беобахтер» в руці, яку він намагається читати і яка, між іншим, великими літерами, підказує, що «тяжкі бої танків ведуться на схід від озера Лярош, з великими втратами для ворога», а також бої в північно-східній Бельгії та побіля Галікано в Італії, та на Скутарі Югославії, та на Штульвайсенщині Угорщини... А це значить, що фронти довкруги стягаються і ті там летючі об'єкти, що так нечемно поводитись в сьогоднішньому небі, ніщо інше, як передвісники того, що діється десь там за обр'ями цього дивного простору.

Добродій у тому сірому плащі, по всьому видно, весь цим перейнятий. Втома молодого обличчя, напруження сірих очей, своєрідне збентеження... Здалека пізнати, що це людина на бігу, особливого призначення... Біля нього, взад і перед, такі ж, як і він зведенці з різних висот і широт до ось цієї лінії, про яку геометрія каже, що це найближча віддаль між двома точками — втеча, абсолют невизначеності. І тягар мовчання. Серед загального напруження.

Але ось серед цього тихого напруження, мов би хтось викрикнув. Ні, ніяких звуків. До коридору від заду повільно, спокійно входить двоє людей — старша, в жалобній вуальці, шляхетного вигляду, жінка і кремезної постави, байдужих рухів чолов'яга у старій, советського виробу ватянці, на якій виднівся шматок матерії з написом «Ост».

Це разило. Людина старшого віку, сивастого волосся, масивна, вольова постать. Між істотами з-під знаку «Ост» таких не траплялося. І цей уряд також не для них призначений. Добродія у сірому плащі, назв'ям його Нестором Сидоруком, це інтригує. Далєбі незвичне явище... Хотілося підійти і спитати, дарма, що для цього не існує тут ніяких можливостей.

Усе тут підпорядковане певним законам... Черга поволі посувається... Глибока тиша... Жінка в жалобній вуальці

лишає свого супутника, ігнорує чергу і вдається до найближчих дверей з написом «Тільки для службовців», чоловігa з «Ост» лишається збоку, при вікні, під плякатом, на якому зображено постать у чорному капелюсі невиразного вигляду з написом: «Тсс! Ворог підслуховує», на нього, зо всіх боків, скеровано багато очей, він, видно, не гаразд себе почуває, його погляд насуплений, час тягнеться...

Та ось появляється знов жінка в жалібній вуальці, в руці у неї якісь папірці, вона підходить до свого супутника і пів голосом, німецькою мовою, каже:

— Гаразд! Все добре. Ходім!

І вони спокійно відійшли. І на цьому цей випадок скінчився. Одна лиш коротка хвилина... Такий собі примхливий момент. Нічого не лишається, як його забути.

Ще, правда, вдома Нестор Сидорук розповів про це своїй дружині Ірині.

— Такий, скажу тобі, лорд, забери лиш ту ватянку і назви Галіфакс.

— Надіюсь не той, що робив з Гітлером Мюнхен, — жартувала Ірина.

— Скорше залишок з-перед великого Жовтн ... Що проліз крізь вухо його голки, — говорив Нестор і було видно, що його де проймає...

І воно таки з цього почалося, дарма, що їм не до якогось там чоловігa з тим «Ост», яких розвелось тепер мільйони, а що мають вони — Господи Боже — скільки того добра, ось хоч би знов ті фронти, що не сьогодні-завтра, змусять їх залишити і це (котре за чергою), ледве загіте місце і шукати хто зна де іншого в глибині подій, що концентруються в цьому вузькому закутку прабабці Європи.

Так, Нестор і Ірина Сидоруки, з кінцем грудня, за мрячної, з легким сніжком, погоди, навантажені валізками, залишають це місце і по двох місяцях аравійського блукання, опиняються в оселенню з назвою Тавбах, шість кілометрів на схід від славнозвісного Ваймару в герцогстві Тюрінгія. Був це кінець місяця лютого 1945.

Сталося все стихійно, ніяких плянувань, черговість випадків. Місто Ваймар ніяка мета. Комусь захотілося, щоб

так сталося і воно сталося. Назв'їм це фатумом, приреченням, неминучістю, але факт лишається... І є він вражаючий. Елегантні будови, чепурні палаціки, тїністі парки... Тут творилися поеми, компонувались симфонії, визрївали філософські концепції.

І враз, виключно з волї Небес, тут появилися полчища втікацтва, не питайте чому й для чого, а просто тому, що так захотїла Велика Друга Світова війна, воля якої, як і кожної стихії, не піддається зрозумінню. По ажурних вулицях Парнасу германів загомонїли гутїрки чисельних народів Сходу Європи, а в тому, також, не мало тут знаного, народу землі української.

Вельми не звичне, дуже химерне явище, щось десь мусило дуже вражаюче статися, а тому дивїться і бачте, сливе кожного вечора, біля години десятої, коли люди звичайно збираються до відпочинку, радіо-висильня Ваймару, напруженим, втомленим голосом сповїщала: «Achtung, achtung! Увага, увага! Сильні з'єднання ворожих бомбардувальників появились на заходї з керунком на Ерфурт, Гота, Айзенах, Ваймар, Єна, Гале...» Десять хвилин глибокої тишї і далї різкими зойками зривались сирени. Все, що живе, зникало під землю. На поверхні лишались церква Гердера, школа Вілянда, будинок Гете, театр Шїллера, палац Карла Августа... А коли ті з'єднання появлялися, тоді будинок Гете відкривався, як розбита валїза, палац Карла Августа розсипався у звалища, а гонтами церкви фон Гердера, на ранок, українські селянки варили сніданок.

Несторовї з Іриною пощастило оселитися поза зоною цього інферна, у древньому, битому часом поселенню на шляху Ваймар-єна здовж річки Ільму. З великим зусиллям, проти волї власника дому, їх втиснуто до комїрки розміру пачки сїрників на другому поверсі старовинної споруди бауера Оскара Візера з подвір'ям середньовічної фортеці, з мурами, брамою, вартовим псом, півником на даху, що вказує напрям вітру. Від віку безпечне місце з безпечним людом, що його аж тепер знайшли «з'єднання» і безпардонно, ніч-що-ніч, заганяли до склепу з картоплею, де сидїлось

зі запертим віддихом та вслухалося до барабанного дійства літаючих фортець.

Для Нестора, що прибув сюди з України, ця гістерія додавала переконання, що життя може бути блудним і брудним не лишень на його варварській батьківщині з її революцією, але також у філігранних, як кришталь, храмах, де, здавалось, місце тільки для богів та їх весталок. Люди не часто мають нагоду переживати катаклізми таких розмірів, а тому це дивувало... І вимагало пояснення.

Нестор має для того нагоду, у Ваймарі сотворено комітет допомоги втікачам Харкова, Києва, Львова... Точились бої не лишень з арміями Сталіна за бути чи не бути Райху тюрінгських фрау, але також з емісарами комітету за бути чи не бути їх «штубен» і головним фельдмаршалом цієї загрози, від імени комітету, був Нестор Сидорук. Велись бої, формувались атаки, з бою бралось кожний сантиметр тавбахських кімнат, червонощокі, міцні фрауен боронились, як львиці. А скільки трагедій, розпачу, несподіванок.

І одна з таких несподіванок затямилась особливо... Непрístupна фортеця на Мюллерштрассе села Мелінгену, три кілометри в напрямку Єни. Старий, кремезний бауер, мальовнича під носом люлька, кам'яна твердість обличчя. Рівний, спокійний, незрозумілий тюрінгський говір. У нього одна кімната вільна, але належить вона синові, а син на фронті і закон охороняє її недоторкальність.

Добре, гаразд, зрозуміло, але там ось у Ваймарі під бомбами жінки і діти. І треба з цим щось зарадити. Обличчя кремезного бауера лишається непорушним, одначе Нестора це не зражує, він посилює наступ і, здавалось, кремезний бауер збирався до відступу... Коли це враз навинається молода жінка, що зійшла зверху і несподівано звернулась українською мовою:

— Вибачте... Я вас дуже прошу залишіть їм ту кімнату. Їх син ранений і має ось приїхати. Старий не хотів вам цього казати, — говорила вона спокійно до Нестора.

Нестор здивований, хотів запитати, хто вона й що вона, але те її обличчя... Бліде, заклопотане, великі карі очі... Вид-

но, їй щось догарає, чи не є вона часом вагітною. Нестор лиш на неї глянув і сказав:

— Ну, гаразд. Вибачте за турботу. До побачення.

Із цим відійшов.

Така ось вам маленька, ніби звичайна, зовсім випадкова зустріч, але за нею стільки незвичайного і великого, над цим слід зупинитися, коли б не такий час. Довкруги стільки незвичайного, властиво все, як бачать очі, незвичне — бачиш, дивуєшся, а проходиш мимо. І забуваєш.

І навіть сама година на диво незвична, до глузливости теплий, до здивовання ранній квітень, сонце та сонце, розцвілі черешні... Лишень ті, раз-у-раз, літаки, і сирени, і вибухи. Появились також низьколетні, що виривались несподівано з-поза того он гаю і обсипали кулями, що лиш десь рухалось. По садах та гаях дівчата рили довгі зигзаги ровів, гавляйтер Ваймару очайдушно закликав усіх і все до спротиву.

Але який там спротив... Країна шостий рік у війні. Все до краю втомлене. Її фронти пересунуто до самих центрів, години стакато вибивають кінець, американці ось вже десь за обрієм, не сьогодні — завтра вони, як стій, появляться.

Нестор усі ці дні в дорозі між Тавбахом й Ваймаром, рано відходить, увечорі вертаєся і все ті втікачі під тими там бомбами у школі того Вілянда, без дверей, без вікон, покотом на помостах і треба, на правду, щось з ними робити, особливо з дітьми і жінками. Розпихали куди лиш могли довкруги по селах, аби лиш далі від лиха. І така прогулянка, у такій атмосфері давала особливий присмак доби. Ідилійно-сентиметальна дорога, рококові мостики, кучеряві каштани, закосичені ресторанчики... Сюдою, ви ж знаєте, проходили і Гете, і Шіллер, і Лист, і Ніцше і Бог-зна ще хто з тих вибраних до сонму безсмертних з їх надхненними мислями правд людських, але ті он нищівники, що мигом виривались з-за гаю з різкими звуками їх механізмів, зводили все до ницости. До чого, скажи, докторе Фавсте, всі твої мудрагельства? У тому он меткому механізмі сидить робот з Небраски і посипає все це кулями. Подорожні падали до ровів і тулились до їх грязюки, мов діти до грудей матері. Чи

не в цьому, бува, основна відповідь на питання бути чи не бути? Така ось ця дивовижна дорога.

І саме на ній це скоїлось, з ночі одинадцятого на дванадцяте квітня, саме коли сюди вперше в'їхало воїнство Америки. На цій теж дорозі збоку, від заходу села, стоїть вгрузлий у землю, тесаний камінь з ледве помітною літерою Г — старий, терпеливий свідок минулого зі збитим, пласким верхом, гей би призначений для сидження і інколи, траплялося, хтось з того користався, особливо тепер, коли було багато втомлених і не багато місць відпочинку.

А одного такого передвечора, коли Нестор Сидорук вертався з Ваймару під гуркіт літаків, які цього дня особливо розгулялися, він побачив на тому камені постать жіночої статі, загорнуту у велику хустку... Ніби звичайне тут явище. Йшла людина, втомилася і присіла відпочити, дорогою проходили інші, минали, ніякої уваги, але коли проходив Нестор і коли він лиш глянув — одразу пізнав те молоде, бліде, виразне обличчя. Він же бачив його у того там бауера в Мелінгені. Нема сумніву. І це напутило. Він підійшов...

— Вибачте! Може вам щось допомогти? — запитав він по-українськи.

Але відповіді не дістав. Саме в ту мить, з-загори від залізничної зупинки, вирвався меткий літачок, який обсипав кулями все на своїй дорозі.

— Ховайтесь! — викрикнув Нестор і потягнув жінку до рову.

Літачок прошугнув і зник. Настала тиша. Жінка намагалась звестися, Нестор кинувся їй допомогти і тут він побачив, що вона у найвищому стані вагітності.

II

З цього постала довга, складна повість життя однієї великої родини землі української на тлі глибинних здвигів епохи. Та жінка на тому камені... Її звати Вірою... На прізвище Морозівна. Коли Нестор знайшов її на тому камені, вона

мала зліва на грудях синю шматку з трьома білими літерами OST. За цими літерами заховано усе її приречення, таємниця її життя, огненний знак питання.

Появилась Віра у цьому просторі з тією латкою OST три роки тому у місяці червні. Була, мов громом, поражена, довкруги, без початку і кінця, безвість, губилась в тому, мов би у джунглях. І лишень згодом і згодом, безвість почала щезати, з небуття виступали люди, поволі, розкривався будинок, появились кімнати, виринули меблі. А до того комори, і стайні, тварини, Віра ніколи не бачила чогось подібного зблизька, вона ще така небувала, їй щойно вісімнадцять років і тут тобі така навала несподіванок — дерзко і нагло.

А свідомість розгортається... Моцне камінем подвір'я, брудно-жовта довкруги стіна, широка брама, овочевий до спаду річки, сад, та й сама річка і старий млин. І життя спокійне, без поспіху — пів сьомої рано вставання, о сьомій сніданок, о восьмій праця, о дванадцятій обід, о третій підвечірок, о шостій вечерея. Старий, зі зозулею, годинник вибиває години, всі його слухають, вечорами радіо-вісті, газета, неділею церква. І ніякої ніде війни, мирні, аж сонні вулиці... Лишень портрет молодого лейтенанта в новому мундирі на комоді господині дому, що, видно, тут був, а тепер пішов і обернувся в номер 13-142 польової пошти.

Віра спонтанно входить в це царство ладу і спокою. Отой чолов'яга у зачовганій шкіряній кацавейці, твердого лица, сивастого волосся з люлькою, яку навіки вмонтовано в той широкий, під міцним носом, рот... Звуть його просто Гансом, дарма, що він тут всьому глава. А та підтикана, широкого, повного лица, заклопотана особа, його фрау і кличуть її Клярою. Знов — та он, вічно весела, рожево-щока, повногруда дівчинисько, їх дочка Емма і, нарешті, гроссмутер — згорблена, мовчазна у довгій, чорній спідниці, з беззубим, впалим ротом... Матільда. Здається, головний тут командир і, можливо, пострах. А до того — безплатний додаток, чорнявий хлопчисько з літерою П на грудях, підкинутий сюди з далекої Польщі, як трофей війни, з назвою Ян.

А ще до того, ті там по хлівах страхіття... Незграбні сотворіння зі справжніми рогами прив'язані до ясел, яких

Віра, за життя, могла бачити хіба на малюнках букварів. Як до них підступити і що з ними робити? А це ж вони, що «дають» не лишень молоко, але й масло. Звідки і як? Нечуване. І їх там п'ятеро, плюс он ситі, як пролетарські вожді, вепри, що хрюкають і моргають водянистими очками та наводять терор. І ті зграї курей, та качок, та індиків. Вірочко, Вірочко! Пам'ятай, що ти OST. І нема ради.

Та чи ненайгіршою плягою була та мова... Суцільна маса порожніх, гаркавих звуків і єдиний Ян, з його чудернацькою мішаниною різних слів, бодай частинно визволяв її з її кам'яної безмовности.

І, можливо, ще Емма... Ровесниця Віри. Повні чортиків, сині очі. І, як його втриматись, щоб не розмовитись з тією чорнобривою полонянкою. На допомогу кличеться Яна.

— Спитай її, — шварготить та своїм тюрингським діалектом, — звідки вона.

— З Києва, — після певних зусиль, приходиться відповідь.

Годі сказати, чи Емма знає де там той Київ, але хай... Вона ось зацікавлена важливішим.

— Спитай її, чи мала вона хлопця?

— О, так. Розуміється.

— А де він тепер?

Ця справа захоплює, сині і карі очі загоряються, вони розуміються. Але крім «нікс вайс», Емма не могла від Віри щось видістати. І було помітно, що Віра не намагається ручкатись з Еммою, як не кажіть, а вона тут не гостя, підсвідома її воля вимагає від неї триматися осторонь і дивитися правді у вічі. Здалека видно, що та дівчина для «Ост»-а не сотворена.

То ж то Емма... Їй що. Переповнена молодість, свіжі уста, сяючі очі, пружні перса, бистрі ноги. Їй би лиш пурхати та гомоніти... Сито, мирно, вдома, батько і мати, певний, твердий ґрунт, від діда і прадіда.

При обіді, що споживався при загальному великому столі збоку просторої, з цегляною долівкою, кухні, також могли точитися премудрі розважання і почати їх міг сам патріярх дому Ганс, що сидів на головному місці, ніби король на троні, споживав свинячу печеню зі смаженою картоплею і кислую капустою та дуже невиразно мимрив до Яна.

— Запитай її, чи смакує їй наш обід?

Віра відгадувала, що це стосується до неї, кидала на старого скрадливий погляд, він їй по своєму подобався і кивком голови, казала — так. Вона бачить і розуміє, що нею тут цікавляться, вона така інша і з Руслянд, а Руслянд — далека і дивна. Царі та Сталін, та Москва, та Волга, Волга... Та козаки. Ще з Першої війни Ганс це знає, велика земля, у ній може зміститися багато Дойчляндів, не кажу вже Тюрінгій і та ось, за їх столом дівчина, з тією синьою латкою на грудях, кажи-не-кажи, а наводить здивовання... Ба! Збентеження. Здається, навіть її тут подивляють і, по своєму, респектують. На мимриння Ганса вона стримано посміхається і постійно, так чи не так — киває так. Стара Матільда, що звичайно обслуговує стіл, пробує також щось питати. Наприклад, чи там «ін Руслянд», потраплять готовити таку ось печеню, на що Ян, як речник Віри, який не терпить Матільди, відповідає шорстко:

— Не думайте, що люди ніде на світі не знають такої печені. Чи чули ви, що таке шашлик? Це баранина, яку подають на шаблі. Чи ви бачили, як вони танцюють?

Га, га! Це вже трохи забагато, Матільда закліпала очима, тож то Ганс кивнув носом здивовано. Одна хіба Емма незрушна, вона знає Руслянд, читала «Анну Кареніну», а там же шашлик і шашлик. Та князі, та кріпаки. Емма ж бо ходила до гімназії у Ваймарі, не скінчила її через війну, тож то її брат Ерік скінчив не лишень гімназію, але й господарський інститут і військову школу. Це люди прості, але грамотні, вони розуміють світ і людей, навіть таких, як та дівчина з Руслянд і той парубок з Полен.

А все таки Ян, з тим шашликом напустив диму, щоб його розвіяти, Ганс ризикує ще одним питанням:

— А спитай, чи бачила вона Сталіна.

На його широких, качачих устах ледве помітна усмішка, це іронія, розуміється, питання недоречне, це ж там кумир... Але він хоче сказати, що для нього, у цій його цитаделі, ніяких таких кумирів і над ними можна й покпитися. Чи ти бачив, мовляв, чудо-юдо рибу кита? Або дракона, що дихає вогнем? Цікаво, як це вплине на ту дівчину, то їж воно там

у них... Ще гостріше, ніж Гітлер. Вимовляти — свят, свят, свят! Божество. Зі запертим диханням.

Але Віра розуміє Ганса, це видно з тієї усмішки, що брешуть у її карих очах.

— Лишень на портретах, — каже вона Янові.

Ганс вдоволений. Це значить, для неї це ніяка святість, вистачить, либонь, і портрета... Зрозуміло. Політику рішено, розмова кінчається, старий поволі набиває люльку, стромляє її до рота, відходить від столу і всідається до просидженого фотеля під вікном з гарденіями, де він може спокійно покурити і спокійно полаятись. Цю другу звичку він набув останніми роками. Щось йому не подобалось... Щось там на горі, високо, де Берлін. Він висловлював це лишень лайкою, але собі і під ніс і тільки в просторі цієї кухні.

По обіді Ганс йшов до двору, Матільда мила посуд, Кляра, Емма і Віра відходили на город. Копали, грабали, полоти. До цього часу Віра не бачила городів, не розрізняла бур'яну від моркви... Це роз'ясняла їй Емма. Вони завжди разом, розуміється, без мови, але згодом і слова почали з'являтися. Вони приходили несподівано і приносили зі собою шматок нового простору під цим новим небом.

І Віра мінялася... Як знутри, так і ззовні. Від копаниці й грабача її руки твердшали, сонце надало їм барви бурштину, на долонях появились спочатку пухіріці, які тріскали і спричиняли біль, а опісля вони ствердли і покрилися горбинками, ніби туди накапано воску... Її щоки також змінилися, втратили звичну ніжність, прийшла натомість барва зрілої броскви, а відкриті литки вкрились бронзовістю. Її ціла постать набралась гарту і стала пружнішою.

А замешкала вона у тій дощаній прибудівці на площині другого поверху, як тільки вийти по сходах. Двері й стіни бронзової барви, кімнатка розміру клітки канарка, біле, залізне ліжко, сіре, військове покривало, крихітний столик, одинокий, рахітичний стільчик, невеличка, під кольор стін, шафка... Це хіба й все, якщо не брати на увагу почорнілої літографії якогось замку на стіні над ліжком та вузького віконечка з білою фіраночкою, що виходило на мур, на майданчик з клаптиком вулиці д'заходу сонця.

ЗМІСТ

ОСТ. Частина 3

ВТЕЧА ВІД СЕБЕ	3
Шлях крізь Ваймар	3
Назад до хутора	268
<i>Примітка автора</i>	390

НА ТВЕРДІЙ ЗЕМЛІ	391
На твердій землі	393
Лена	457
Ми	568
Віднайдення Лени	602